

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АКАДЕМІЧНО ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ

Майстренко Т.М. Особливості ціннісної регуляції навчальної діяльності академічно обдарованих студентів. У статті розглядаються результати дослідження ціннісної регуляції навчальної діяльності студентів з ознаками академічної обдарованості. Студентам цієї групи переважно притаманний суб'єктно-ціннісний рівень регуляції. Діяльнісно-операційний компонент рефлексії здібностей характеризується збільшенням кількості учбово-професійних умінь, підвищенням здатності до операціоналізації умінь та професійною направленістю розвитку умінь. Зростає рівень референтності професійного оточення. Конструкти ціннісної свідомості відображають особливості учбово-професійної діяльності. З'являються суб'єктні цінності, які є основою ціннісної регуляції навчальної діяльності.

Ключові слова: академічна обдарованість, регуляція, рефлексія, уміння, цінності, ціннісна регуляція, навчальна діяльність.

Майстренко Т.М. Особенности ценностной регуляции учебной деятельности академически одаренных студентов. В статье рассматриваются результаты исследования регуляции учебной деятельности студентов, демонстрирующих признаки академической одаренности. Для деятельностно-операционного компонента рефлексии способностей характерно увеличение количества учебно-профессиональных умений, возрастание способности к операционализации умений и профессиональная направленность развития умений. Возрастает уровень референтности профессионального окружения. Конструкты ценностного сознания отображают особенности учебно-профессиональной деятельности. Появляются также субъектные ценности, которые составляют основу ценностной регуляции учебной деятельности.

Ключевые слова: академическая одаренность, регуляция, рефлексия, умения, ценности, ценностная регуляция, учебная деятельность.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Важливою умовою ефективної організації навчального процесу у вищій школі є врахування рівня підготовки студентів. Особливої уваги потребують студенти, які демонструють високі успіхи у навчанні та у яких простежуються ознаки академічної обдарованості. Для кращого розуміння особливостей навчання цієї групи студентів варто дослідити, як саме вони здійснюють процес регуляції навчальної діяльності.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Регуляція є важливим та необхідним механізмом реалізації суб'єктної активності та полягає у співвіднесенні суб'єктивних бажань і можливостей особистості з об'єктивними вимогами. Дослідження регуляції розпочалися з вивчення зовнішніх складових виконання діяльності. Але подальший аналіз цього процесу призвів до виокремлення внутрішньої особистісної складової регуляції. Нині у психологічній літературі описують особистісну, суб'єктну, смислову, емоційну, вольову, мотиваційну, діяльнісну, соціальну та інші види регуляції (О.В. Запорожець, Б.В. Зейгарник, В.А. Іванников, О.О. Конопкін, Д.О. Леонтьєв, Г.С. Пригін,

В.А. Ядов). Значна увага надається вивченню ціннісної регуляції (З.С. Карпенко, Д.О. Леонтьєв, Ю.А. Миславський, О.Л. Музика, Н.І. Пов'якель), яка характеризує прагнення особистості до саморозвитку та визначає вибір вектору діяльності. А це надзвичайно важливо саме для навчальної діяльності, одним з завдань якої є розвиток особистості студента.

Цінності по-різному впливають на процес регуляції. На думку Д.О. Леонтьєва, людина у своїй поведінці більшою мірою керується стійкими надситуативними орієнтирами та інтересами значимої для себе соціальної групи [3]. О.Л. Музика зазначає, що основними регулятори діяльності є суб'єктні цінності, тобто особистісні цінності, ізоморфні до конкретної життєвої ситуації. Про ціннісну регуляцію діяльності варто говорити лише щодо тих видів діяльності, які мають стійкі характеристики та впливають на розвиток особистості, наприклад, щодо навчальної діяльності [6].

Регуляція навчальної діяльності описана з позицій структурно-функціонального підходу (О.О. Конопкін, В.І. Моросанова, О.К. Осницький, Р.Р. Сагієв). Згідно О.О. Конопкіна, є два способи регуляції – пасивно-репродуктивний та активно-творчий. Саме другий спосіб є результатом розвитку активно-творчих суб'єктних тенденцій і допомагає оволодівати новими видами діяльності [2].

Проблема регуляції навчальної діяльності розглядається також у зв'язку зі сформованістю системи саморегуляції (О.К. Осницький), стильовими особливостями саморегуляції (В.Й. Моросанова), зв'язку показників регуляції з успішністю навчання (Г.С. Пригін).

У низці досліджень безпосередньо йдеться про роль цінностей у процесі регуляції навчальної діяльності (Н.І. Пов'якель, Г.К. Радчук, Ю.О. Мисливський, Н.О. Никончук, А.Е. Пасніченко, О.М. Савиченко) [5; 7; 9].

Ми розглядаємо ціннісну регуляцію навчальної діяльності як свідомий динамічний оснований на ціннісному ставленні до діяльності та спрямований на саморозвиток процес, який включає оцінку, виконання, контроль, рефлексію та корекцію результатів діяльності.

Проведені дослідження навчальної діяльності здебільшого спрямовані на вивчення усереднених даних процесу регуляції. Разом з тим аналізу особливостей регуляції навчальної діяльності встигаючих, академічно обдарованих студентів приділяється недостатньо уваги, зокрема, у контексті опису ролі ціннісної сфери у процесі регуляції.

Формулювання цілей і постановка завдань статті. У статті зроблено аналіз особливостей ціннісної регуляції навчальної діяльності студентів з ознаками високого рівня академічних здібностей.

Виклад методик і результатів досліджень. У дослідженні взяли участь студенти 2-5 курсів спеціальностей «Психологія», «Практична психологія», «Соціальна педагогіка» та «Менеджмент». Дослідження проводилося за допомогою методики вивчення динаміки здібностей (МВДЗ) та модифікованого варіанту методики моделювання ціннісної свідомості (ММЦС) О.Л. Музики [1; 8]. Було визначено такі категорії аналізу: здатність відрефлексовувати учбово-професійні здібності, наявність пов'язаних з навчанням чи професією референтних осіб, наявність моральнісних, діяльнісних та суб'єктних цінностей. На основі цих показників було виокремлено чотири

рівні ціннісної регуляції навчальної діяльності студентів: ситуативний, формально-виконавський, соціально-нормативний та суб'єктно-ціннісний [4].

Зіставлення цих показників ціннісної регуляції з академічною успішністю студентів продемонструвало таку тенденцію: студенти ситуативного рівня мали низьку успішність та значну кількість академзаборгованостей; студенти формально-виконавського рівня мали, в основному, задовільну успішність; студенти соціально-нормативного рівня - добру та високу успішність, а студенти суб'єктно-ціннісного рівня – високу успішність, причому не лише у навчальній діяльності, але й у науковій (участь та перемога у фахових олімпіадах та конкурсах наукових робіт). Цей рівень притаманний студентам старших курсів, які вже мають досвід роботи за спеціальністю або участі у проектах, пов'язаних із майбутньою професією.

За зовнішніми проявами студенти соціально-нормативного та суб'єктно-ціннісного рівнів регуляції доволі подібні. Вони так само дотримують формальних вимог навчального процесу, демонструють високий рівень успішності та розуміння навчального матеріалу. Проте студенти суб'єктно-ціннісного рівня характеризуються більшою вимогливістю до якості знань. Результативність навчальної діяльності переважно визначається ними не на основі отриманої оцінки, хоча вона також має значення, а залежно від якості здобутих знань та умінь («я не для оцінки навчаюся»). Наведені факти дозволяють нам характеризувати останніх як студентів з ознаками високого рівня розвитку академічних здібностей. Проаналізуємо детальніше особливості суб'єктно-ціннісного рівня регуляції.

Рефлексія діяльнісно-операційного компоненту показала, що до значимих умінь ці студенти відносяться дозвіллеві, організаційно-комунікативні, учбові та професійні уміння (табл. 1.). Порівняно з іншими рівнями ціннісної регуляції зріс рівень загальнонавчальних умінь (21%). Найвищим і для цієї групи, і для вибірки у цілому є показник учбово-професійних умінь (46%): «вести дослідницьку діяльність», «писати наукову роботу», «проводити з учнями заняття з психології», «консультувати», «вести урок».

Здатність до операціоналізації умінь розвинена на достатньому рівні. Студенти з нижчими рівнями ціннісної регуляції, операціоналізуючи виокремлені уміння, здебільшого зазначали мотиваційні характеристики («для чого мені це потрібно») та необхідні якості (наприклад, «відповідальність»). Відмінністю студентів з суб'єктно-ціннісним рівнем регуляції є здатність виокремити саме операції у структурі уміння. Наприклад, в умінні «писати наукову роботу» досліджувана назвала дії та операції «аналіз, пошук літератури», «аналіз власних знань та досвіду», «систематизувати отримані знання», «планувати», «працювати за комп'ютером», «вести дослідницьку діяльність (вибирати та адаптувати методики)», «проводити дослідження», «знаходити контакт з досліджуваним», «обробка результатів (методи математичної статистики, якісний аналіз)», «вміння формулювати, узагальнювати висновки, визначати напрями подальшої роботи».

На окрему увагу заслуговує прогностичний компонент рефлексії умінь та операцій, оскільки досліджувані цього рівня як перспективу розглядають саме розвиток або набуття професійних умінь («навчання у психотерапевтичній групі», «встановлювати контакт», «проводити тренінги», «у консультуванні постійно бути у контакті з клієнтом»).

Цим вони також принципово відрізняються від студентів інших груп, які свій розвиток у першу чергу вбачали в оволодінні дозвілєвими чи побутовими уміннями («навчитись грати на гітарі», «стригти»).

Таблиця 1.

Результати дослідження рефлексії здібностей

Рівень ціннісної регуляції навчальної діяльності	Рефлексії умінь							
	учбово-професійні	загальнонавчальні	організаційні	комунікативні	побутові	дозвілєві	особистісні якості	Всього
Суб'єктно-ціннісний	46%	21%	4%	0%	8%	21%	0%	100%
	Соціальна рефлексія							
	родичі	друзі з навчальної діяльності	друзі з поза навчальної діяльності	викладачі	референтні особи у професійній діяльності	референтні особи в інших видах діяльності	Всього	
	33%	5%	29%	19%	14%	0%	100%	
	Рефлексія особистісних якостей							
	Якості	мотиваційно-вольові	діяльнісні	комунікативні	морально-етичні	Всього		
	домагають успіху	10%	38%	4%	21%	100%		
	заважають успіху	10%	7%	10%	0%			

Розвинена рефлексія діяльнісно-операційного компоненту може бути одним з тих чинників, які і забезпечують високу успішність навчання цих студентів. Вміння розкласти діяльність на окремі дії та операції полегшує визначення недостатньо сформованих ланок, які не дозволяють досягти потрібного результату діяльності, та за потреби зробити відповідну корекцію власної активності. Саме розвинена рефлексія діяльнісно-операційного компоненту забезпечує коректування процесу навчання щодо досягнення бажаного результату.

Референтний компонент включає, як і в інших групах, батьків, рідних, друзів. Але вже спостерігається збільшення кількості референтних осіб, пов'язаних з навчальними чи професійними групами (19% та 14%), з якими досліджуваний взаємодіє в актуальній ситуації (науковий керівник дипломної роботи або людина, успішна у важливій для досліджуваного діяльності, наприклад, керівник підприємства, на якому проходили практику).

Особистісний компонент представлений характеристиками, які можна класифікувати на мотиваційно-вольові, діяльнісні, комунікативні, морально-етичні. Особливістю названих цінностей є те, що досліджувані суб'єктно-ціннісного рівня, як і студенти соціально-нормативного рівня як основні якості, що допомагають досягти успіху, у першу чергу називають діяльнісні характеристики (38%) («аналізувати», «швидко приймаю рішення», «прискіпливість до дрібниць»), тобто можна припустити, що мова йде про якості-уміння, на відміну від морально-етичних якостей (21%) («співпереживання», «чуйність»), які задають певні орієнтири, правила діяльності. Студенти інших рівнів регуляції надають перевагу комунікативним властивостям («дружелюбність») у процесі виконання діяльності.

Суттєвіші відмінності спостерігаються у ціннісному компоненті регуляції навчальної діяльності, що досліджувалося шляхом моделювання ціннісної свідомості студентів. Студенти інших рівнів здебільшого визначали конструкти доволі стандартні, формальні, зазначаючи переважно особистісні характеристики. Студенти суб'єктно-ціннісного рівня регуляції демонстрували більшу варіативність у виділенні конструктів, називали види діяльності, конкретні професійні уміння, життєві плани («асертивна поведінка», «чітка позиція щодо майбутнього», самонавчання, «планування власного життя»). Тобто у ціннісній свідомості цих студентів збільшується кількість особистісних цінностей, що відображають індивідуальні особливості здійснення навчальної чи професійної діяльності. Значимі кореляційні зв'язки з факторами діяльнісних та моральнісних цінностей дозволяють розглядати такі цінності як суб'єктні (СЦ).

Ще одна особливість ціннісної свідомості полягає у її диференційованості, відмічається доволі високий відсоток факторизації даних, тоді як у інших груп спостерігається нижчий показник диференціації ціннісної свідомості, або дані взагалі не піддаються факторизації, що може свідчити про незрілу ціннісну свідомість. Показником сформованості ціннісної свідомості цих студентів також є відсутність ціннісних конфліктів.

Аналіз суб'єктних цінностей досліджуваних показав тенденцію на перспективу, зорієнтованість на майбутнє, тобто у ціннісній свідомості досліджуваних представлені конструкти, пов'язані із плануванням майбутнього та здійсненням професійної діяльності. Це цілком узгоджується з планами досліджуваних по розвитку здібностей.

Зазначений чинник має одне з ключових значень у регуляції навчальної діяльності цієї групи студентів, він вказує на її стратегічну спрямованість. Саме ціннісна значимість для цих студентів професійного майбутнього обумовлює натепер цінність навчальної діяльності. І навчальна діяльність розглядається з позицій того, наскільки вона сприяє розвитку професійних умінь.

Розглянемо особливості суб'єктно-ціннісного рівня ціннісної регуляції на прикладі досліджуваної К.Р., студентки 5 курсу спеціальності «Менеджмент організацій». Вона відмінниця, вже працює за спеціальністю, також веде активну громадську діяльність, в

якості волонтера керує проектами у Польському науковому товаристві та самотужки вивчає кілька іноземних мов.

До оцінної сітки увійшли такі ціннісні конструкти, які за змістом можна поділити на три групи: характеристики діяльності («навчання», «робота», «відповідальність», «любов до роботи», «коло інтересів», «творчість», «професіоналізм»), особливості міжособистісної взаємодії («дуже веселі», «готовність допомогти», «розваги», «сім'я», «оточення», «посиденьки») та індивідуальні особливості («характер», «агресивність»).

Проаналізуємо особливості ціннісної свідомості досліджуваної К.Р. на основі факторно-семантичної моделі (див. рис. 1). У результаті факторизації даних виокремилася два фактори, що охоплюють 57% дисперсії. До першого фактору (34% дисперсії) увійшли такі ціннісні конструкти: «готовність допомогти» (0,78), «характер» (0,77), «оточення» (0,86), «посиденьки» (0,79). Другий фактор охоплює 22% дисперсії та включає цінності «навчання» (0,84), «творчість» (0,74) та «професіоналізм» (0,72). Враховуючи зміст цінностей, що увійшли до першого фактору, будемо розглядати його як фактор моральнісних цінностей. Другий фактор включає цінності, які ми визначаємо як діяльнісні. Аналіз кореляційних зв'язків ціннісних конструктів з обома факторами та їх змістове наповнення дозволили нам розглядати як суб'єктні цінності «творчість» (0,32 та 0,74) та «роботу» (0,56 та 0,57).

На основі моделі ціннісної свідомості, ми можемо зробити висновок, що основними ресурсами у регуляції навчальної діяльності є робота (тобто вже є реальний досвід професійної діяльності) та прагнення виконувати поставлені завдання не формально, а творчо.

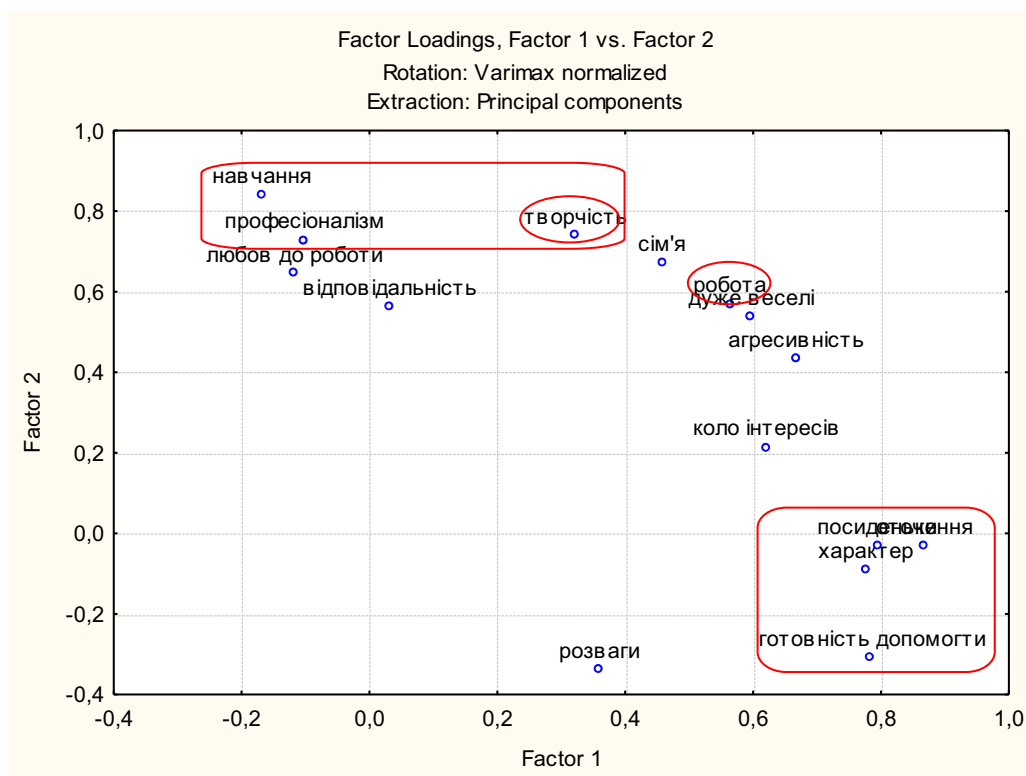

Рис. 1. Факторно-семантична модель ціннісної свідомості досліджуваної К.Р.

Рефлексія діяльнісного компоненту здібностей показала, що у досліджуваної переважають учбово-професійні уміння («знання мов» (4 мови), «організувати», «комп'ютерна програма», «написання проєктів», «навчатися»). Операціоналізуючи

уміння «знання мов», досліджувана К.Р. називала основні процеси вивчення іноземної мови: «правила читання», «граматична основа», «мінімальна лексика», «вдосконалення навичок за допомогою різних прийомів», «нові способи вивчення мови (Інтернет)», «знаходити контакти зі знавцями мови», «не соромитися говорити», «бажання», «повторення», «писати».

Референтними для К.Р. є як близькі, так і «будь яка людина, яка має досягнення у тому, чим я зараз займаюсь». Серед особистісних якостей, які впливають на результативність діяльності, переважають діяльнісні характеристики («швидко приймаю рішення», «цікавість», «комунікабельність» та «відкладати на потім»), які досліджувана прагне розвивати («краще вміти організовувати», «швидше опановувати нове», «більше приділяти уваги роботі»).

Висновки та подальші перспективи досліджень. Для студентів з ознаками академічної обдарованості характерний суб'єктно-ціннісний рівень регуляції. Відмічається збільшення кількості учбово-професійних умінь, які відрефлексовують студенти, та здатність до їх процесуальної операціоналізації. Важливою характеристикою є зорієнтованість студентів у перспективі на оволодіння або розвиток професійних умінь. Розширюється коло референтних для цих студентів осіб, які належать до сфери навчальної або майбутньої професійної діяльності. Ціннісна свідомість містить як моральнісні та діяльнісні цінності, так і суб'єктні цінності, що відображають професійні уміння досліджуваних. Перспективою подальших досліджень може стати вивчення механізмів розвитку суб'єктно-ціннісного рівня ціннісної регуляції навчальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / [За ред. В.О.Моляко, О.Л.Музики]. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320с.
2. Конопкин О.А. Психическая саморегуляция произвольной активности человека (структурно-функциональный аспект) / О.А. Конопкин // Вопросы психологии. – 1995. – №1. – С. 5-12.
3. Леонтьев Д.А. Психология смысла: Природа, строение и динамика смысловой реальности / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – 2-е изд., испр. – М.: Смысл, 2003. – 486 с.
4. Майстренко Т.М. Ціннісні детермінанти регуляції навчальної діяльності студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання / Т.М. Майстренко // Наука і освіта, 2014. - №5. – С. 177-183.
5. Миславский Ю.А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте / Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР – М.: Педагогика, 1991. – 152 с.
6. Музика О.Л. Здібності у системі ціннісної регуляції розвитку творчо обдарованої особистості / Музика О.Л. // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В.О.Моляко. – Т.12. – Вип. 5. – Ч.І. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С.49-55.
7. Пов'якель Н.І. Професіогенез мислення психолога-практика в системі вищої школи: [монографія] / Надія Іванівна Пов'якель. – Вид. 2, випр. і доп. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 298 с.
8. Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О.Л. Музики. Навчальний посібник. – 2-ге вид. перероб і доп. – Житомир, 2010. – 587 с.
9. Радчук Г. Аксіопсихологія вищої школи. Монографія / Галина Радчук. – Тернопіль: ТНПУ, 2009. – 415 с.

Spisok vikorostanih dzherel

1. Abilities, creative, giftedness: theory, method, results of investigations / [Za red. V.O.Molako, O.L.Myzuka]. – Zhytomir: Vyd-vo Ruta, 2006. – 320s.
2. Konopkin O.A. Psychological self-regulation person's activity (structure-functional aspect) / O.A. Konopkin // Voprosy psichologii. – 1995. – №1. – S. 5-12.
3. Leontev D.A. Psychology of sense: Nature, structure and dynamic of sense reality / Dmitriy Alekseevich Leontev. – 2-e izd., ispr. – M.: Smysl, 2003. – 486 s.
4. Maistrenko T.M. Cinnisni determinanty reguljacii' navchal'noi' dijal'nosti studentiv v umovah kredytno-modul'noi' systemy navchannja / T.M. Maistrenko // Nauka i osvita, 2014. - №5. – S. 177-183.
5. Mislavskiy Y.A. Self-regulation and youth person's activity / Nauch.-issled. in-t obschey i pedagogicheskoy psichologii Akad. ped. nauk SSSR – M.: Pedagogika, 1991. – 152s.
6. Myzuka O.L. Abilities in system of creative person's value regulation / Myzuka O.L. // Actualni problemy psichologii: Problemy psichologii tvorchosti: Zbirnyk naukovuch prats / Za red. V.O.Molako. – T.12. – Vyp. 5. – Ch.I. – Zhytomir: Vyd-vo ZDY im. I.Franka, 2008. – S.49-55.
7. Poviakel N.I. Psychologist-practic's mentality profesigenez in university system: [monografia] / Nadia Ivanivna Poviakel. – Vyd. 2, vupr. i dop. – K.: NPY imeni M.P. Dragomanova, 2008. – 298 s.
8. Profesijno-orijentovani zavdannja z psichologii' / Za red. O.L. Muzyky. Navchal'nyj posibnyk. – 2-ge vyd. pererob i dop. – Zhytomyr, 2010. – 587 s.
9. Radchuk G. Aksiopsichology of university education. Monografia / Galina Radchuk. – Ternopil: TNPY, 2009. – 415 s.

Maistrenko T.M. Features of the value regulation of educational activities of the academically gifted students This article describes the features of the value regulation of educational activities of the students. The main emphasis is made on the analysis of the results of the academically gifted students. In the course of study we allocated four levels of value regulation for training students: situational, formally-performing, socially-normative and subject-valuable. Academically gifted students stay mostly on subject-valueative regulation level. The study of reflection abilities showed that for this group of students the most important skills are directly related to professional occupation. The ability for skills operational analysis is well developed. Predictive component of reflection aimed on the development and acquiring of exactly professional skills. We see an increase of the reference persons number, associated with the educational or professional groups, with whom the investigated subject interacts in the actual situation. Those personal qualities, which describe enterprising and ethical characteristics, are prevailing. The more significant differences were observed in the valuative component of the educational activity regulation. The number of personal values, which reflect the individual specifics of educational or professional activity increases in the valuative conscience of those students. Some enterprising and moral values have signs of subjective values. The analysis of subjective values showed the tendency to focus on the future. The educational activity is regulated from the standpoint of the professional skills development.

Keywords: *academically gifted, regulation, reflection, skills, values, learning activity, value regulation.*